

Теоретичні основи викладання спеціальної педагогіки (5 курс)

ЛЕКЦІЯ 1. ВСТУП ДО ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ» (2 год.)

- 1. Основні аспекти викладання спеціальної педагогіки.**
- 2. Спеціальна педагогіка як наука, її предмет, об'єкт, мета і завдання**
- 3. Актуальні питання спеціальної педагогіки**
- 4. Професійна діяльність і особистість педагога в спеціальній освіті**

1. Основні аспекти викладання спеціальної педагогіки.

Щоб охарактеризувати сучасне розуміння феномену "спеціальна педагогіка" і реалізувати потребу в інтегрованому знанні, що розкриває найбільш загальні закономірності навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я, необхідно виділити кілька альтернативних підходів до дослідження наукових основ (внутрішньої єдності) змісту спеціальної педагогіки.

1. Філософський підхід дозволяє інтегрувати необхідні для реалізації завдань спеціальної педагогіки знання з різних наук, будучи теоретичним фундаментом будь-який з них. Даний підхід має інтегрованим знанням про людину, а також універсальними принципами і способами вивчення людського буття з точки зору онтологічного, гносеологічного, аксіологічного, антропологічного, історичного та соціального аспектів. Онтологічний аспект дозволяє виявити місце спеціальної педагогіки, тоді як гносеологічний визначає зв'язку навчання і пізнання. Аксіологічний аспект сприяє встановленню пріоритетів спеціальної освіти, а антропологічний сприяє поглибленому пізнанню розвитку, життєдіяльності та соціалізації дитини з обмеженими можливостями здоров'я. Реконструкція попереднього досвіду спеціальної освіти здійснюється в історико-філософському аспекті.

Складні проблеми спеціальної освіти можна вирішити за допомогою міждисциплінарного (інтегрального) підходу, лежачого основу філософського дослідження і забезпечує залучення концептуальних схем, моделей вивчення освіти, методів розвитку та соціалізації людини з обмеженими можливостями здоров'я з різних областей конкретних наук. Основний напрямок розробки філософських проблем спеціальної педагогіки сьогодні пов'язано з гуманізацією, що обумовлено метою спеціальної освіти: підготувати дитину з обмеженими можливостями здоров'я до гідного життя в соціумі. Досягнення зазначеної мети можливе через переосмислення найважливіших базових положень спеціальної педагогіки, таких, як норма і аномалії у розвитку дитини, проблема розпізнавання патології, її якісна і кількісна оцінка, діагностика аномальності, у тому числі рівня приватного прояви біологічного, психічного і соціального розвитку дитини.

Філософський підхід у вивченні наукових основ спеціальної освіти забезпечує пошук реалізації нагальних завдань спеціальної педагогіки як науки з позицій гуманізму по відношенню до людини з обмеженими можливостями здоров'я.

2. Клінічний підхід обумовлюється тісним зв'язком спеціальної педагогіки з біологією людини, медициною і її різними галузями (анатомією, фізіологією, нейрофізіологією, невропатологією, психопатологією, психіатрією, генетикою, офтальмологією, ортопедії, оториноларингології, сурдолог і ін.) І необхідністю бачити і розуміти біологічні та соціальні причини виникнення відхилень у розвитку, сутність сталих порушень, особливості психофізіологічного розвитку дитини з відхиленнями, обхідні (компенсаторні) шляхи розвитку дитини на основі збережених органів, аналізаторів, систем, основи створення спеціальної педагогічної симптоматики та педагогічної класифікації конкретної області спеціальної педагогіки, необхідні умови для кваліфікованого корекційно-розвивального процесу супроводу людини з обмеженими можливостями здоров'я.

Клінічні основи значимі і необхідні для організації узгодженої взаємодії педагогічного, психологічного та медичного супроводу абілітації, реабілітації, оздоровлення, корекції, компенсації, навчання, виховання та соціалізації дитини з особливими потребами. Взаємодія медицини, психології та педагогіки має безперервний і багатoeлементний характер, що дозволяє отримати системне бачення проблеми розвитку дитини з обмеженими можливостями здоров'я внаслідок інтерпретації отриманих фактів з медичної та педагогічної точок зору.

Медицина встановлює характер і причину порушення; спеціальна педагогіка визначає педагогічні можливості та перспективи розвитку дитини, основні напрямки його навчання і виховання на основі знання сутності, причин і часу виникнення порушень у конкретних системах організму, що дозволяє представникам спеціальної педагогіки правильно будувати індивідуальну корекційно-освітню програму для кожної дитини з особливими потребами.

3. Психологічний підхід визначається тим, що на основі даних спеціальної психології про характер відхилення від нормального психічного розвитку, пов'язаного з вродженими або набутими порушеннями формування нервової системи, будується спеціальна педагогічна система навчання, виховання та соціальної адаптації дітей, що мають різні типи порушень психічного розвитку, визначаються найбільш ефективні методи і прийоми навчання.

Психологічні основи спеціальної педагогіки забезпечують вирішення основної проблеми як спеціальної психології, так і спеціальної педагогіки - пошуку ефективних шляхів *компенсації* порушення функцій, тобто відшкодування недорозвинених або порушених функцій за допомогою використання збережених або перебудови частково порушених функцій. Компенсація також передбачає залучення в дію нових структур, які раніше не брали участь у здійсненні даних функцій, але виконують інші ролі.

Внутрішньосистемні компенсація передбачає активізацію збережених нервових елементів постраждалих структур.

Міжсистемна компенсація відбувається за допомогою перебудови функціональних систем через включення в роботу нових елементів з інших структур і виконання ними нових, раніше невластивих їм функцій. У зв'язку з цим компенсація забезпечує як можливість оволодіння знаннями, навичками, вміннями, так і розвиток моральних особистісних якостей дитини з обмеженими можливостями здоров'я.

Визначаючи компенсацію психічних функцій як симбіоз біологічних і соціальних факторів, Л. С. Виготський звів воедино поняття "структура дефекту", "первинний дефект", "вторинне відхилення", "відхилення третього порядку", "так як самі по собі сліпота, глухота і т.п. приватні дефекти не роблять ще носія їх дефективним" [1]. Психологічний підхід до організації спеціального навчання та розвитку дітей з особливими потребами полягає, з одного боку, у виявленні та розкритті характеру і ступеня вираженості дефекту, а з іншого – в обліку зовнішніх соціальних умов, які лягли в основу виділених параметрів, що визначають тип порушення психічного розвитку: функціональна локалізація порушення – загальний дефект, час поразки, зв'язок первинного і вторинного дефектів, порушення міжфункціональних взаємодій – диспропорція у психічному розвитку.

Можливі варіанти перерахованих параметрів показують порушення в розвитку пізнавальної, моторної та емоційної сфер, будучи, таким чином, підставою для виділення наступних типів порушень психічного розвитку: недорозвинення, затриманий розвиток, пошкоджений розвиток, дефективний розвиток, спотворений розвиток, дисгармонійний розвиток [1].

Основоположним для спеціальної педагогіки є укладення Л. С. Виготського про те, що розвиток психіки дітей з обмеженими можливостями підкоряється тим же основним закономірностям, які притаманні розвитку нормальної дитини. Це обумовлено циклічністю, нерівномірністю розвитку,

пластичністю нервової системи. Однак поряд із загальними для нормального і аномального розвитку закономірностями виділені специфічні закономірності для всіх типів аномального розвитку: зниження здатності до прийому, переробки, зберігання і використання інформації; трудність словесного опосередкування; уповільнений процес формування понять [2].^[2]

Психологічна основа спеціальної педагогіки – опора на знання психічного розвитку дитини з обмеженими можливостями здоров'я, яке дозволяє побудувати ефективну систему розвитку, навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

4. Соціокультурний підхід в організації спеціальної освіти виражається в концепції виховання осіб з обмеженими можливостями здоров'я як корисних членів суспільства. Багато десятиліть у зв'язку з пріоритетом інтересів суспільства над інтересами особистості люди з обмеженими можливостями в нашій країні фактично мали статус соціальної "малоцінності", і на практиці ставлення до них з боку суспільства було *протекційне*. Це виражалося у всьому: характер освіти не сприяв досягненню достатнього рівня соціальної адаптованості, отриманню престижної професії і т.д.

Патерналістські (виділені слова є синонімічними) відносини держави призвели до маргіналізації – практичної ліквідації можливості брати участь у соціальному житті, здійснювати соціокультурні функції, взаємодіяти всередині соціуму. Знижуючи соціальну активність людей з особливими потребами, патерналістська позиція держави обмежувала участь осіб з обмеженими можливостями здоров'я у створенні сім'ї та виробляла утриманські настрої. Починаючи з прийняття *Загальної декларації прав людини 1948 р*, світове співтовариство будує взаємини з людьми, що мають обмежені можливості здоров'я, на основі пріоритету інтересів особистості по відношенню до інтересів суспільства. Сучасний процес соціокультурного включення осіб з обмеженими можливостями здоров'я передбачає подолання існуючих проблем їх соціальної та культурної інтеграції в суспільство.

Соціокультурні основи спеціальної педагогіки забезпечують формування необхідних базових навичок у сферах життєзабезпечення, самообслуговування, соціалізації і комунікації осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Соціокультурний підхід у спеціальному навчанні передбачає включення, привчання і посильну участь дітей, що мають відхилення у розвитку, в різних формах навчальної та дозвільної діяльності, забезпечуючи соціальну реабілітацію людини з обмеженими можливостями здоров'я, в центрі якої знаходиться сама людина, її особливі освітні чи інші потреби, права та інтереси.

5. Економічний підхід в галузі спеціальної освіти отримав обґрунтування після Жовтневої революції 1917 р у зв'язку з ліквідацією приватної власності і закриттям всіляких джерел благодійної діяльності, яка підтримувала існування навчальних закладів для осіб з обмеженими можливостями здоров'я. До цього благодійна діяльність, що існувала на Русі з незапам'ятних часів, була характерною рисою життя російського суспільства. Після зміни суспільного ладу на початку ХХ ст. держава прийняла на себе вирішення економічних питань в галузі освіти. Однак відновити систему спеціальної освіти в СРСР вдалося тільки до початку 1940-х рр. При цьому фінансування установ спеціальної освіти (інтернатів) здійснювалося з місцевих бюджетів, що помітно знижувало статус спеціальних установ освіти і працювали в них педагогів.

Після Великої Вітчизняної війни було відновлено державне фінансування спецшкіл-інтернатів, що зберігалось до другої половини 1990-х рр. Затяжна криза з другої половини 1980-х до кінця 1990-х рр. сприяв передачі фінансування спецшкіл-інтернатів на регіональний і місцевий рівні.

Тим не менше, саме в кінці 1990-х рр. відбуваються позитивні зміни у ставленні до осіб з обмеженими можливостями. Система спеціальної освіти отримує матеріальну підтримку всередині країни (благодійна діяльність церкви), а також з-за кордону (благодійні організації через спільні проекти зі спеціальними освітніми установами України). В рамках державної програми

протягом 1990-х рр. фінансувалася в першу чергу система спеціальної освіти та медичної допомоги дітям-інвалідам. Закон України "Про освіту" мав велике значення у зміцненні економічних позицій спецшкіл.

Сучасний економічний підхід до організації спеціальної освіти зумовлена економічною стабільністю країни, яка гарантує планове фінансування спеціальної освіти, закріплене федеральним законодавством, що містить адресність і варіативність, гнучкість фінансування системи спеціальної освіти відповідно до особливостей різних категорій дітей з особливими освітніми потребами, з урахуванням права вибору освітнього установи батьками і самою дитиною.

У цьому виявляється закріплення розпочатого в незалежній Україні на рубежі століть процесу деінституалізації, основним змістом якого є виховання дитини в сім'ї з відповідним зміною напрямку грошових потоків (від фінансування шкіл-інтернатів до фінансування державою іменного освітнього зобов'язання), коли кошти на освіту дитини з обмеженими можливостями здоров'я слідує за дитиною в той освітній заклад, який вибрано батьками або самою дитиною.

6. Правовий підхід забезпечує визнання безумовної цінності кожної особистості для соціуму, необхідності дотримання гарантій її права на розвиток і реалізацію себе в суспільстві.

Право всіх дітей на освіту закріплено в ряді міжнародних документів: у Загальній декларації прав людини 1948 р, Конвенції про права дитини 1989 р. та ін. законодавчі акти України відображають основні положення міжнародних правових документів, вони гарантуються державою в основному законі – Конституції України.

Сучасний етап у становленні правового поля – це вдосконалення законодавчої бази нашої країни відповідно до рівня економічного і політичного розвитку. Наприкінці ХХ в. міжнародним співтовариством було прийнято

низку актів, що стосуються осіб з обмеженими можливостями здоров'я: Загальна декларація прав людини 1948 р, Декларація про права інвалідів 1975 року, Декларація про права розумово відсталих осіб 1971 р., Конвенція про права дитини 1989 р., стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993).

Зміст зазначених міжнародних правових документів забезпечує рівність з правами інших членів суспільства прав осіб з обмеженими можливостями здоров'я, а також наділення останніх особливими правами (наприклад, особи з порушенням слуху можуть користуватися під час судового процесу послугами сурдоперекладача).

Законодавча політика Росії спрямована на створення через конкретизацію міжнародних правових документів правової бази в галузі соціального захисту найбільш вразливої категорії населення – осіб з обмеженими можливостями здоров'я як особливої соціальної групи, що володіє специфічними особливостями і потребами. Важливими, значущими рішеннями тут є закріплення прав дітей в головних сферах їх життєдіяльності відповідно до Конвенції ООН про права дитини 1989 р.; розробка і прийняття заходів, спрямованих на поліпшення здоров'я населення, в тому числі й осіб з обмеженими можливостями здоров'я; заходи, спрямовані на поліпшення навчання і виховання даної категорії дітей; визначення системи компенсацій сім'ям, які мають дітей-інвалідів, а також підтримка дітей-сиріт.

Правова основа спеціальної освіти забезпечує створення механізмів формування та реалізації державної політики в інтересах дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які функціонують завдяки ефективній професійній діяльності фахівців у галузі спеціальної освіти та соціального захисту населення.

2. Спеціальна педагогіка як наука, її предмет, об'єкт, мета і завдання

Об'єкт спеціальної педагогіки – спеціальна освіта осіб з особливими освітніми потребами як соціокультурний, педагогічний феномен.

Суб'єктом вивчення та педагогічної допомоги, що надається в системі спеціальної освіти, є людина з обмеженими можливостями здоров'я та життєдіяльності, що має внаслідок цього особливі освітні потреби.

Предмет спеціальної педагогіки – теорія і практика спеціальної освіти, що включають в себе процес вивчення особливостей розвитку і освіти людини, що має обмежені можливості життєдіяльності, особливостей її становлення та соціалізації як особистості, використання цього знання для знаходження найкращих шляхів, засобів, умов, які забезпечать корекцію фізичних або психічних вад, компенсацію діяльності порушених органів і систем організму, а також утворення такої людини з метою його соціальної адаптації та інтеграції в суспільство та забезпечення для нього можливості максимально незалежного життя.

Маючи із загальною педагогікою єдину кінцеву мету – досягнення розвивається особистістю соціалізації та самореалізації, - спеціальна педагогіка підкреслює в цій меті сутнісний для людини з обмеженими можливостями життєдіяльності сенс: досягнення нею максимально можливої самостійності і незалежного життя як високої якості соціалізації і передумови для самореалізації.

Спеціальна педагогіка має систему *цілей*, без досягнення яких неможлива ні соціалізація, ні самореалізація людини з обмеженими можливостями. До числа цілей більш загального рівня відносяться корекція недоліку, його компенсація педагогічними засобами; абілітації (стосовно до дитячому і раннього віку) і реабілітація, в першу чергу соціальна і особистісна. Досягнення цих цілей спеціальної педагогіки стає можливим тоді, коли досягнуті конкретні

цілі навчання і виховання, освіти в цілому, тобто коли в наявності позитивні результати корекції та компенсації недоліку.

Наприклад, для осіб з порушеннями зору – це оволодіння спеціальними засобами читання і письма, орієнтування в просторі; для нечуючих – оволодіння навичками сприйняття мовлення за допомогою читання з губ мовця і з використанням залишкового слуху; та ін.

До специфічних конкретним цілям можна віднести і компоненти особистісної реабілітації: виховання почуття власної гідності, подолання почуття малоцінності, маргінальності або завищеної самооцінки, формування адекватних форм соціальної поведінки і деякі інші.

Для досягнення зазначених цілей спеціальна педагогіка вирішує цілу систему *завдань*:

*Вивчає педагогічні закономірності розвитку особистості в умовах обмежених можливостей життєдіяльності;

*У відповідності зі структурою порушення і соціально-особистісними умовами його прояви визначає корекційні та компенсаторні можливості конкретної людини з конкретним порушенням;

*Визначає і обґрунтовує побудову педагогічних класифікацій осіб з обмеженими можливостями здоров'я та життєдіяльності;

*Вивчає закономірності спеціальної освіти, існуючі педагогічні системи освіти осіб з обмеженими можливостями, прогнозує виникнення і розвиток нових педагогічних систем;

*Розробляє наукові основи змісту освіти, принципи, методи, технології, організаційні умови спеціальної освіти; реалізує освітні корекційно-педагогічні, компенсаційні та реабілітаційні програми освіти осіб з обмеженими можливостями;

*Вивчає і здійснює процеси соціального та середовищного адаптування, абілітації та реабілітації, інтеграції осіб з обмеженими можливостями на різних щаблях життєвого циклу людини;

*Розробляє і реалізує програми профорієнтації, профконсультування, професійної підготовки, соціально-трудової адаптації осіб з обмеженою працездатністю;

*Взаємодіє з соціальною педагогікою але проблем, що відноситься до людей, які мають обмежені можливості життєдіяльності та виходять за рамки загальноприйнятого соціокультурного стандарту;

*Досліджує, розробляє та реалізує педагогічні засоби і механізми профілактики виникнення порушень розвитку;

*Спільно із загальною педагогікою розробляє і реалізує концепцію інтеграції в освіті та соціокультурній сфері, здійснює психолого-педагогічну підготовку батьків, які мають дітей з обмеженими можливостями здоров'я та життєдіяльності.

Цілі і завдання педагогічного процесу повинні спиратися на основні правила, провідні ідеї, основоположні вимоги до діяльності і поведінки, що впливають із закономірностей педагогічного процесу, тобто на *педагогічні принципи*.

У педагогічній науці принципи – це основа, першооснова, в них відбиваються вимоги до організації педагогічної, в тому числі і спеціальної, діяльності. Принципи сприяють інтеграції різних засобів, форм, методів і прийомів в цілісну систему, визначають стратегічний напрям цілісного підходу до вирішення завдань спеціальної педагогіки.

Доцільно виділити групу власне корекційно-педагогічних принципів, що створюють базу для педагогічної корекції відхиляється і розвитку дітей та підлітків.

Загальнопедагогічні принципи

1. Найбільш значущим в корекційно-педагогічній діяльності є **принцип цілеспрямованості педагогічного процесу**. Мета як закон визначає характер і спосіб дій людини. Виходячи із загальних цілей виховання і розвитку особистості дитини, в ході корекційно-педагогічної діяльності відбувається співвіднесення існуючого рівня розвитку підлітка з передбачуваним, проєктованим еталоном, що створює основу для формування програми корекційної діяльності, визначення етапів її реалізації, шляхів, способів і засобів досягнення передбачуваного результату.

2. **Принцип цілісності та системності педагогічного процесу**. Якщо педагогічний процес розглядати як систему, тобто як сукупність елементів, що знаходяться в певних відносинах і зв'язках між собою і утворюють відповідно цілісність, єдність, то корекційно-педагогічна діяльність буде її елементом, підсистемою, Субсистеми. У той же час корекційна діяльність має свою структуру, впорядкована множина взаємопов'язаних елементів, об'єднаних загальною метою функціонування та єдності управління.

3. **Принцип гуманістичної спрямованості педагогічного процесу** визначає необхідність гармонійного поєднання цілей суспільства і особистості, орієнтацію навчально-виховного процесу на особистісні можливості дитини, її інтереси і потреби. У корекційно-педагогічній діяльності важливо розуміти, що кожен нормальний дитина, що опинився "на вулиці" без допомоги, без суспільства, без колективу, без друзів, без досвіду, з обшарпаними нервами, без перспективи, як свого часу підкреслював А. С. Макаренко , став би вести себе як ті діти і підлітки, поведінка яких ми визначаємо як відхиляється.

4. У тісній єдності з гуманістичною спрямованістю педагогічного процесу знаходиться **принцип поваги до особистості дитини** в поєднанні з розумною вимогливістю до нього. Розумна вимогливість припускає об'єктивну доцільність, зумовлену потребами педагогічного процесу, спрямованого на позитивний розвиток особистісних якостей дитини. Педагогічні вимоги - не

самоціль, вони повинні пред'являтися вихователем з надією на успіх, з щирою зацікавленістю в долі підлітка, з розумінням його відносин до пропонованим вимогам, з глибокою впевненістю в те, що вони допоможуть скорегувати поведінку вихованця, що не завдавши шкоди його самолюбству, почуттю власної гідності.

5. Принцип опори на позитивне в людині, на сильні сторони його особистості є природним продовженням попередніх принципів. Тільки гуманне, шанобливе ставлення до дитини, педагогічна прозорливість, уміння побачити серед негативних рис характеру і поведінки підлітка його незахищеність, прагнення бути краще дозволяють більш ефективно побудувати корекційно-педагогічний процес. Спираючись на позитивні якості, підсилюючи і розвиваючи їх, нейтралізуючи з їх допомогою негативні риси, вихователь як би передбачає процес позитивного формування особистості підлітка. При досягненні успіху, оволодінні новими формами поведінки дитина переживає радість, відчуває внутрішню задоволеність, починає вірити у власні сили, у нього зростає впевненість у перемозі, в досягненні поставленої задачі.

6. Принцип свідомості і активності особистості в цілісному педагогічному процесі є важливою ланкою корекційного процесу. Тільки розуміючи і усвідомлюючи необхідність проведених змін у поведінці, активно допомагаючи їх здійсненню, бажаючи і прагнучи їх прискорити і реалізувати, можна говорити про успішність та результативності корекційно-педагогічного процесу, сподіватися на успіх. Перетворення вихованця з об'єкта на суб'єкт педагогічної діяльності - тривалий і складний процес, але без нього неможливо сподіватися на позитивний результат.

7. Принцип поєднання прямих і паралельних педагогічних дій оптимізує педагогічний процес, мобілізує в ньому соціально значущі сили, створює нулі додаткової педагогічної впливу, підключаючи вплив учнівського колективу, силу громадської думки. Для підлітка думка однолітків - важливий чинник

розвитку особистості, вибору спрямованості своєї поведінки, визначення алгоритму життєдіяльності.

Безсумнівно, й інші общепедагогические принципи знаходять своє гідне місце в процесі формування моделі корекційно-педагогічної діяльності. Однак загальна спрямованість корекційно-педагогічного процесу вимагає поглиблення, посилення одних і послаблення інших аспектів діяльності, більш чіткою і вивіреною тактики впливу.

Принципи спеціальної корекційно-педагогічної діяльності

1. Провідним у системі спеціальної корекційно-педагогічної діяльності повинен стати **принцип системності корекційних, профілактичних і розвивальних завдань**, де системність і взаємозумовленість завдань відображають взаємопов'язаність розвитку різних сторін особистості дитини та їх гетерохронність, тобто нерівномірність розвитку. Закон нерівномірності, гетерохронності розвитку особистості підлітка свідчить про те, що кожна людина перебуває ніби на різних рівнях розвитку в різних станах в одному і тому ж віковому періоді: на рівні благополуччя, відповідного нормі розвитку, на рівні ризику, тобто загрози виникнення потенційних труднощів розвитку і на рівні актуальних труднощів розвитку, об'єктивно виражаються в різного роду відхиленнях від нормативного ходу розвитку. Необхідно не забувати при цьому, що всі аспекти розвитку особистості, її свідомості і діяльності також взаємопов'язані і взаємозумовлені.

2. Реалізація **принципу єдності діагностики та корекції** забезпечує цілісність педагогічного процесу. Неможливо вести ефективну і повномасштабну корекційну роботу, не знаючи вихідних даних про об'єкт. Важко підібрати необхідні методи і прийоми корекції отклоняющогося поведінки та розвитку, якщо у нас немає об'єктивних даних про підлітка, про причини і характер девіації, особливостях його взаємин з однолітками і дорослими.

3. Принцип врахування індивідуальних і вікових особливостей дитини в корекційно-педагогічному процесі доцільніше розглянути в площині принципу нормативності розвитку особистості як послідовності змінюють один одного віку, вікових стадій онтогенетичного розвитку. Поняття психологічний вік ввів Л. С. Виготський, який бачив у цьому "новий тип будови особистості та її діяльності, ті психічні і соціальні зміни, які в самому головному й основному визначають свідомість дитини, його ставлення до середовища, його внутрішню і зовнішню життя, весь хід його розвитку в даний період "[1].^[1]

4. Діяльнісний принцип корекції визначає тактику проведення корекційної роботи та способи реалізації поставлених цілей, підкреслюючи, що вихідним моментом у їх досягненні є організація активної діяльності підлітка, створення необхідних умов для його орієнтації в складних конфліктних ситуаціях, вироблення алгоритму соціально прийнятної поведінки.

Провідна діяльність підлітка визначає його ставлення до світу, позицію і взаємодія з тими елементами соціального середовища, які у відповідний момент є джерелами розвитку, задає типові для даної вікової стадії форми спілкування в системі відносин "дитина - одноліток", "дитина - дорослий".

5. Принцип комплексного використання методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності. Ні в психології, ні в педагогіці не існує універсальних прийомів впливу, що сприяють переорієнтації, зміни напрямку особистості, різкої зміни поведінки підлітка, тому в корекційної педагогіки необхідна якась сукупність способів і засобів, методів і прийомів, що враховують і індивідуально-психологічні особливості особистості, і стан соціальної ситуації, і рівень матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення педагогічного процесу, і підготовленість до його проведення вчителів.

6. Принцип інтеграції зусиль найближчого соціального оточення. Дитина не може розвиватися поза соціального оточення, він активний його компонент, складова частина системи цілісних соціальних відносин. Відхилення в розвитку і поведінці дитини – результат не тільки його психофізіологічного стану, а й

активного впливу на нього батьків, найближчих друзів і однолітків, педагогічного та учнівського колективів школи, тобто складності в поведінці дитини - наслідок його відносин з найближчим оточенням, особливостей їх спільної діяльності і спілкування, характеру міжособистісних контактів із соціумом.

3. Актуальні питання спеціальної педагогіки

Одним з фундаментальних в спеціальній педагогіці є питання, що стосується відмінностей норми та аномалій у розвитку людини. Дана відмінність може носити як якісний, так і кількісний характер, причому традиційно розглядалася переважно якісна сторона, що було пов'язано з нагальною потребою вивчення дітей з важкими порушеннями розвитку. У той же час зросла кількість учнів з легкими порушеннями, що утрудняють спілкування, що сприяло активізації дослідження кількісних змін у розвитку. У зв'язку з цим необхідно розробити діагностичні комплекси, що дозволяють виявляти рівні прояву біологічного, психічного і соціального розвитку дитини, з яких складаються норми індивідуальної поведінки та розвитку. Таким чином, буде здійснено перехід від діагностики відбору до діагностики індивідуального розвитку, яка визначить оптимальні умови компенсації і можливостей розвитку дитини через створення різних навчальних і розвиваючих програм.

Важливе значення для спеціальної педагогіки має проблема мовної діяльності, оскільки будь-які відхилення, порушення в розвитку дитини безпосередньо позначаються на успішності взаємодії з навколишнім середовищем, на формуванні мови, а значить і на соціалізації. У зв'язку з цим основну роль грає психолінгвістичний аналіз відхилень від нормального мовного розвитку, що дозволяє розмежувати мовну патологію і відступи від норм мовної поведінки, що дає можливість не тільки збагатити понятійну базу спеціальної педагогіки, а й визначити

нові, науково обгрунтовані підходи до класифікації порушень, в тому числі і мовних, визначити напрямки педагогічного впливу спеціального педагога з урахуванням структури дефекту у дитини.

У становленні спеціальної освіти велику роль відіграють інтеграційні процеси, які виражаються в різноманітних формах спільного навчання та виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їх здорових однолітків. Проблеми інтеграції полягають в першу чергу у невідповідності бажань деяких батьків дітей з особливими освітніми потребами та інтересами інших учнів та їх батьків. При цьому проблема не вичерпується тільки включенням дитини з обмеженими можливостями здоров'я в класи загальноосвітньої школи, але і зачіпає зміст, методи і форми навчання даної категорії дітей. Необхідна творча та науково обгрунтована розробка змісту і методів навчання і виховання дітей з вадами у розвитку в умовах інтеграційного навчання.

4.Професійна діяльність і особистість педагога в спеціальній освіті

Професійна діяльність учителя-дефектолога виходить за рамки традиційної вчительської діяльності, так як включає в себе різноманітні функції: від соціально-педагогічних до реабілітаційної, консультативно-діагностичних, психотерапевтичних, корекційної, що визначаються однією метою - адаптації та інтеграції дитини з обмеженими можливостями здоров'я до життя з допомогою методів і засобів спеціальної освіти.

Кваліфіковану педагогічну допомогу може надати лише спеціально підготовлений педагог-дефектолог, оскільки для успішної діяльності в системі спеціальної освіти далеко недостатньо традиційної педагогічної підготовки. Сучасна система спеціальної освіти містить набір наступних відповідних педагогічних спеціальностей:

- **Тифлопедагогика** - з отриманням кваліфікації педагога сліпих та слабозорих (тифлопедагог):

- **Сурдопедагогика** - з отриманням кваліфікації педагога глухих і слабочуючих (сурдопедагог);

- **Олігофренопедагогика** - з отриманням кваліфікації педагога для роботи з особами, які мають різні види і форми порушень розумового розвитку, від незначних до найважчих (олігофренопедагог);

- **Логопедія** - з отриманням кваліфікації логопеда;

- **Спеціальна дошкільна педагогіка** - з кваліфікацією педагога для роботи з дітьми дошкільного віку з відхиленнями у розвитку.

Для забезпечення осіб з обмеженими можливостями здоров'я та життєдіяльності психологічним супроводом готуються психологи за фахом "Спеціальна психологія".

У педагогічних коледжах можна отримати спеціальність **вихователя** дошкільного або шкільного (школа-інтернат) спеціального освітнього закладу для дітей з особливими освітніми потребами.

Система підготовки спеціальних педагогів дозволяє працювати з різними категоріями учнів, які мають особливі освітні потреби, починаючи з дошкільного віку і закінчуючи соціально-педагогічної профорієнтаційної роботою з дорослими.

Вміння, якими повинен володіти дефектолог, широкі і різноманітні: навчально-пізнавальні (робота з літературою, спостереження за дитиною, моделювання педагогічного процесу, вибір оптимальних шляхів корекційно-виховного впливу та ін.); навчально-організаційні (перспективне і календарне планування, проведення

індивідуальних і групових занять, створення устаткування, забезпечення комплексності впливу і визначення в цьому комплексі свого реальної участі і т.д.); навчально-педагогічні (аналіз кожного випадку, вибір адекватних засобів корекції і т.п.).

Крім того, робота дефектолога повинна ґрунтуватися на суворому дотриманні принципів деонтології (як дефектолог повинен будувати свої взаємини з особою, яка має відхилення, з його родичами і колегами по роботі).

Педагогічна деонтологія включає в себе вчення про педагогічної етики та естетики, педагогічному борг і педагогічної моральності. Дотримання вимог педагогічної деонтології передбачає розуміння дефектологом психології батьків дитини з мовленнєвими розладами і співпереживання. Дефектолог повинен бути гранично терплячий, тактовний і доброзичливий, ставитися до обличчя з мовленнєвою патологією і його батькам так, як ставиться лікар до хворого і його родичам, бути обережним в оцінці тяжкості і особливо механізмів порушень мови, прогнозу, враховувати зовнішні прояви мовленнєвих розладів, їх сутність, так як багато хто з них, навіть різко виражені, можуть бути тільки одним з проявів важко поточних нервово-психічних захворювань.

Робота дефектолога будується з урахуванням висновку про дитину лікаря-невропатолога або психоневролога. Спільне обговорення з колегами найбільш складних видів розладів в атмосфері взаєморозуміння та взаємоповаги створює сприятливу обстановку для проведення корекційної роботи.

Професійна діяльність спеціального педагога передбачається як в умовах класу з учнями, так і з їх батьками, студентами, колегами, тому що сфера професійної компетенції вчителя-дефектолога включає

профілактичну роботу, педагогічну діагностику, консультування, педагогічна освіта, соціально-педагогічну практику студентів, викладання в вузі або середньому спеціальному педагогічному навчальному закладі, науково-дослідну роботу в галузі спеціальної педагогіки.

Професійна компетенція фахівців-дефектологів дозволяє здійснювати освітню діяльність у спеціальних освітніх установах, психолого-медико-соціальних, реабілітаційних, консультативно-діагностичних центрах, психолого-медико-педагогічних консультаціях, на логопедичних пунктах, у дитячих будинках для проведення корекційно-розвиваючих заходів. У зв'язку з організацією інклюзивної освіти з'явилася потреба в залученні вчителів-дефектологів в освітні установи загального призначення для здійснення інтеграції та диференційованого підходу до дітей, які мають особливі освітні потреби.

Вчитель-дефектолог повинен володіти системою загальнотеоретичних і спеціальних професійних знань, але першорядне значення має особистість педагога – людини з особливим духовним світом, визначальним гуманне ставлення до суб'єкта педагогічного впливу (дитині або дорослому з обмеженими можливостями здоров'я), від якого повністю залежить успіх спілкування учасників педагогічного процесу.

Особистість вчителя-дефектолога відіграє важливу роль у навчальній взаємодії. У самосвідомості особистості розрізняють когнітивний або пізнавальний аспект (знання про себе) і емоційно-ціннісний аспект (ставлення до себе). Разом вони складають так званий "образ Я" або "Я-концепцію". Важливою характеристикою самосвідомості є рефлексія, тобто здатність людини до аналізу власних психічних станів і властивостей, що створює основу для формування

найважливішого вміння – ставити себе на місце іншої людини, представляти себе перебувають у його положенні. Особистісна рефлексія сприяє становленню професійного світогляду фахівця, результатом якого є осмислення процесів, що відбуваються в соціальній і духовній життя людей з особливими освітніми потребами та об'єктивне їх оцінювання.

Оптимізація професійної діяльності проявляється в соціальній активності педагога-дефектолога в процесі навчальної взаємодії як необхідну умову розвитку, навчання і соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Найважливішими рисами вчителя-дефектолога повинні бути доброта, відповідальність, оптимізм, терпіння, толерантність, емпатія, повага і любов до своїх учнів, професійна порядність і чесність.

Професійна діяльність учителя-дефектолога відноситься до числа професій, які пов'язані з ризиком для здоров'я, тому майбутнім фахівцям-дефектологам необхідно мати хорошу фізичну форму, фізичну витривалість, стійке психічне здоров'я, нормальні органи зору, слуху, нервову, серцево-судинну та імунну системи. У зв'язку з цим існує перелік протипоказань для тих, хто має відхилення в стані фізичного і психічного здоров'я.

Вчитель-дефектолог в силу специфіки своєї професійної діяльності вчиться все життя, розвиваючи і вдосконалюючи свій професійний досвід, не обмежуючись рамками своїх посадових обов'язків, пов'язаних з організацією та проведенням соціальних акцій милосердя, благодійності, соціально-правового захисту дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їх батьків.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ . Підготувати інформацію про професійну підготовку майбутніх дефектологів (бакалаврів, магістрів) в країнах Європи.

Література для самостійного опрацювання (на моїй сторінці кафедри в неті)